

“Her şey çocuk içindir”

“All for children”

Murat Civaner, Yeşim Işıl Ülman*

Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Bursa

*Acıbadem Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Özet

Araştırmalar, ülkemizde üreme sağlığı, anne ve çocuk sağlığı, yenidoğan bakımı konusunda çağdaş hizmet sunumunun 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına tarihlendiğini göstermektedir. Çağdaş bilimsel tıbbın kurumsallaşması ve hizmetin toplum içinde yaygınlaşması çabaları bu geçiş döneminde yoğunlaşmaktadır. 1894'te ülkemizin ilk doğum evini açan, çağdaş kadın hastalıkları ve doğum hekimliği, ebelik, ana-çocuk sağlığı, yenidoğan bakımı konularında öncülük etmiş bir aydın olan Prof. Dr. Besim Ömer Paşa'nın hizmetleri bu sürecin çarpıcı örneklerindedir. Onun mesleki yaşamında destek verdiği yüzlerce genç arasında, ülkemizin ilk kadın hekimi Dr. Safiye Ali de vardır. Almanya Würzburg Tıp Fakültesi'nden mezun olarak yurduna dönen Safiye Ali Krekeller, o dönem için yepyeni bir ana-çocuk sağlığı kurumu olan Süt Damlası'nda çalışmış ve sadece tedavi edici değil, nüfus tabanlı koruyucu sağlık hizmeti de sunmuştur. Bu çalışmada, Viladethane ve Süt Damlası evleri kısaca tanıtılmakta, kurumsal ve toplum sağlığını önceleyen yeni bir yaklaşımın örneğinden söz edilmektedir. (*Türk Ped Arş 2009; 44: 112-4*)

Anahtar kelimeler: Ana sağlığı hizmetleri, çocuk sağlığı hizmetleri, tıp tarihi, Türkiye

Summary

Recent studies in the history of medicine have shown that the modern healthcare services of reproduction, mother and child health and newborn care date back to the second half of the 19th and to the first decades of the 20th century in Turkey. Institutionalization of the contemporary scientific medicine was in the making at this crucial historical turning point in the country that paved the way for modern healthcare services to become widespread in the society. It is remarkably important to mention, in this striking process, about the achievements of Prof. Dr. Besim Omer Pasha (1861-1940) who opened the first Maternity Hospital (Viladethane) within the School of Medicine in Istanbul in 1894, and conducted the teaching and training of modern obstetrics, gynecology and midwifery in the School. One of the great many young people he supported in the professional career was Dr. Safiye Ali (1894-1952) who had been the first woman physician in Turkey. Dr. Safiye Ali Krekeller graduated from Würzburg School of Medicine in Germany on Ottoman State's account and turned back to country in 1921. She worked at the Drop of Milk (Süt Damlası) Houses, the brand new mother and child healthcare clinics at the time which rendered not only curative but also population based preventive medical service. This study aims at introducing briefly the main features of Viladethane and Süt Damlası by giving emphasis both on their role as pioneering institutions and also on their approach that gave priority to public healthcare in Turkey. (*Türk Arch Ped 2009; 44: 112-4*)

Key words: Child health services, history of medicine, maternal health services, Turkey

Giriş

Araştırmalar, ülkemizde üreme sağlığı, anne ve çocuk sağlığı, yenidoğan bakımı konusunda çağdaş hizmet sunumunun 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarına tarihlendiğini göstermektedir. Çağdaş bilimsel tıbbın kurumsallaşması ve hizmetin toplum içinde yaygınlaşması çabaları bu geçiş döneminde yoğunlaşmaktadır. 1897'de tıp fakültesi içinde ilk defa kadın doğum kliniğini açarak, çağdaş kadın doğum hekimliği, ebelik, ana-çocuk sağlığı, yenidoğan bakımı konularında öncülük etmiş, hekim, ebe, hemşire yetiştiren

bir uzman ve hoca, sosyal yardım kurumları örgütleyicisi, halkın aydınlanması, annelerin eğitilmesi gibi çok cepheli alanlarda yaşamı boyunca mücadele etmiş bir aydın olan Prof. Dr. Besim Ömer Paşa'nın (1861-1940) hizmetleri bu sürecin çarpıcı örneklerindedir (1-4). Kendisini ana ve çocuk sağlığına adanmışlığını en iyi biçimde kendi kitabı, “Herşey Çocuk İçindir”de görmek mümkündür (2). Onun mesleki yaşamında destek verdiği yüzlerce genç arasında ülkemizin ilk kadın hekimi Dr. Safiye Ali (1894-1952) de vardı. Almanya Würzburg Tıp Fakültesi'nden mezun olarak yurduna dönen Safiye Ali Krekeller'in, o dönem için yepyeni bir ana çocuk sağlığı ku-

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Dr. Murat Civaner, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Görükle, 16059, Bursa, Türkiye
Tel.: +90 224 295 42 72 E-posta: mcivaner@gmail.com **Geliş Tarihi/Received:** 30.07.2009 **Kabul Tarihi/Accepted:** 29.09.2009

Türk Pediatri Arşivi Dergisi, Galenos Yayıncılık tarafından basılmıştır. Her hakkı saklıdır. / Turkish Archives of Pediatrics, published by Galenos Publishing. All rights reserved.

rumu olan Süt Damlası'nda görevlendirilmesine destek olmuştur. Bu çalışmada, Viladethane ve Süt Damlası evleri kısaca tanıtılmakta, kurumsal ve toplum sağlığını önceleyen yeni bir yaklaşımın örneğinden söz edilmektedir.

Besim Ömer Paşa ve Viladethane

Osmanlı Devleti'nde, hangi toplumsal kesimden olursa olsunlar, kadınların yaşadıkları yerde ve güvendikleri bir ebe denetiminde doğum yapmaları anlayışı yaygındı (5). Hekime güç doğumlarda veya bir komplikasyon çıkması halinde başvurulmaktaydı. Doğum esas olarak ebelerin eline kaldığı için, anne ve bebek kayıplarının önemli bir oranını hala, eski usul çiraklık yöntemiyle yapılan uygulamalarda yanlış bilgiler ve boş (batıl) inançlar oluşturmaktadır. O tarihlerde lohusa humması İstanbul'da ve ülkenin diğer bazı bölgelerinde adeta salgın gibi yayılarak anne ölümlerinin iyice artmasına yol açmaktadır (6). Diğer bilimlerde olduğu gibi doğum bilgisinin de, "bilimsel temellere dayanan çağdaş yöntemle ve uygulamalı olarak öğretilmesiyle, çağdaş doğum kliniklerinin giderek artması, diplomalı ebelerin çoğalması ile "hürafelerden" sıyrıldığını bilen Dr. Besim Ömer Paşa (Akalin), eğitimi sonrasında ülkeye döndükten sonra ilk iş olarak bir kadın doğum kliniği açılması için Sultan II. Abdülhamit'e düşüncelerini bildirir ve sonunda Tıp Fakültesi'nin bahçesindeki karantinahaneyi 14 yataklı bir hastaneye dönüştürerek 1894 yılında Viladethane'yi, yani Osmanlı Devleti'nin ilk kadın doğum kliniğini açmış olur (7) (Resim 1).

Hem tıp hem de ebe sınıfı öğrencilerinin kliniğe devam etmeleriyle o zamana kadar tamamen kuramsal olarak verilen derslerin uygulamalı olarak yapılmasına, doğum ameliyatı uygulamasına başlanır. Kliniğe başvuranlar genellikle yoksul gebelerdir. Ebenin yetersiz kaldığı durumlarda, uzak semtlerde oturanlar, kendi mahallelerinin karakoluna başvururlar, mahalle karakolu telefonla Viladethane'nin yanındaki polis merkezini arar, buradan Viladethane'ye haber verilir. Bildirilen adrese iki hekim gönderilir, gerekli girişim yapılırdı. Bu hizmet için ücret alınmazdı. Toplumda kadınların ev dışında, hastane koşullarında doğurularına uygun gözle bakmayan tutucu zihniyet Viladethane'ye "piçhane" adını takmıştır.

Resim 1. Viladethane'de bir pavyon önünde çalışanlar toplu halde (Kaynak:11 Hastane Dergisi Editörü Sayın Saynur Çetiner'in izniyle. 28.07.2009)

Bu girişim, kadının hastane koşullarında tedavi görebileceği, doğum yapabileceği anlayışının toplumda yerleşmesi yönünde ilk somut ve geri dönülmez bir adım olmuştur. Geleneksel tutucu görüş, ön yargılar ve engellemelere karşın Besim Ömer'in mücadeleci kişiliği ve girişimi ile Tıp Fakültesi'nde yıllardır eksikliği hissedilen böyle bir kliniğin açılmış olması, toplumda temel bir dönüşümün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Dr. Safiye Ali ve Süt Damlası

Besim Ömer Paşa'nın mesleki yaşamında desteklediği gençlerden biri de ülkemizin ilk kadın hekimi Dr. Safiye Ali idi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da çok şey değişmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarında Türkiye Cumhuriyeti doğmuştu. Her alanda yeni atılımların başladığı bu dönemde, yabancı ülkelerde tıp öğrenimi gören Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının diplomaları, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nde kurulan bir komisyon tarafından inceleniyor ve uygun görülenlere tababet icazetnamesi (doktorluk yapma izni) veriliyordu. Avrupa'ya giden Osmanlı kızı Hatice Safiye Ali, Haziran 1923'te, Cumhuriyet'in ilk Türk kadın doktoru olarak ülkesinde hekimlik yapma izni aldı (8). Besim Ömer Paşa, Almanya Würzburg Tıp Fakültesi'nden mezun olarak yurduna dönen Safiye Ali'nin, o dönem için yepyeni bir ana çocuk sağlığı kurumu olan Süt Damlası'nda görevlendirilmesine destek olmuştur (9-11). Yaşamı boyunca başarılı bir hekim olarak çalışkan kişilik yapısı ile tanınan Dr. Safiye Ali, bir yandan yurt içinde ve dışında klinik ve akademik ortamlarda ülkesini temsil ederken, Süt Damlası'ndaki başarılı hizmetleriyle de öncü bir kadın hekim olarak takdir toplamıştır (12).

İstanbul işgal altındayken, Fransız General Palle'nin girişimi ile Fransız Kızılhaçı'na bağlı, Fransız Madamlar Cemiyeti'nin Türk çocuklara yardım için kurmuş oldukları Küçük Çocuklar Muayenehanesi-Süt Damlası, bir çocuk bakım yurduydur (13). Beyazıt-Laleli'deki Seyyid Hasanpaşa Medresesi ile sebilinde faaliyet gösteriyordu. Süt Damlası, Temmuz 1924'te Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne (Çocuk Esirgeme Kurumu) bağlandı ve o sırada Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Reisi olan Besim Ömer Paşa'nın yönetimine verildi (8). İşgal ve savaşın etkisiyle sayıları hızla artan kimsesiz çocuklara yardım için önemli olan Süt Damlası, bir laboratuvar, çocuk bakım odası, hasta ve izlem odası, hekim odası, süt mutfuğu, dersane ve konferans salonundan oluşmaktaydı Bir hekim, bir hekim yardımcısı, bir hastabakıcı, sütleri hazırlayan bir kişi ve bir ziyaretçi hastabakıcı ile hizmet veriliyordu (14). Burada çocukların anne bakımı ve sevgisi altında olmasına özen gösteriliyor, anneler emzirmeye teşvik ediliyor, çocuklar tartılıp muayene ediliyor, ayrıca çocuk bakımı dersleri veriliyordu. Önce ikiz doğuran anneler ile annesi ölmüş çocuklara, sonra annesinin sütü yetersiz çocuklara yardım edilmekteydi. Mama devresine geçen çocuklara da pastörize süt, pirinç unu, fosfatın ve kutu sütü verilmekteydi. Ayrıca hastabakıcılar çocukları evlerinde ziyaret ediyor, annelerine eski büyütme tarzını bırakmaları için eğitim veriyorlardı. Süt Damlası'nın doğum öncesi yardım veren "Anneler Birliği Şubesi", muhtaç gebeleri doğumdan bir iki gün evvel hastanelere yerleştiriyor, loğusalıklarında yenidoğan bebeğin tüm gereksinimlerini içeren bir çocuk sepeti veriyordu. 1941 yılında İstanbul'daki Süt Damlası sayısı üçe yükselmmişti. Beyazıt-Kadıköy-Şişli Süt Damlaları tıp öğrencileri ve ebelerin uygulamalı eğitim gördükleri bir klinik olarak da kullanılıyordu (8) (Resim 2).

Safiye Ali 1926 yılında Süt Damlası Müdürlüğü'ne getirildi. Semiha Galip ve Leman Hanımlar da yardımcılığını yapıyorlardı. O sırada Süt Damlası'nın izlemekte olduğu 180 kayıtlı çocuğu vardı. Haftada iki gün dışarıdan başvurular muayene ve tedavi ediliyor, ilaçları da veriliyordu. Dr. Safiye Ali, o yıllarda Avrupa ülkelerinde yaygın olan "Çocuk Müzesi" kurmak için malzeme toplamıştı. Bunlar arasında temizlik malzemeleri, kundak ve kundaklama, emzirme, inek sütü ile besleme, büyüme izlemi, kilo kontrolü, diş sürme, diş buğdayı geleneği, narzarlıklar, kurşun dökme, tütsü yapma, mamalar, çiçek aşısı ve çeşitli çocuk hastalıkları ile ilgili istatistikler, grafikler ve resimler vardı. Bu eşyalar Süt Damlası'nda muhafaza ediliyor ve annelerin çocuk bakımı eğitiminde kullanılıyordu. Safiye Ali buradaki çalışmalarında Besim Ömer Paşa yanında, dönemin Belediye Başkanı Opr. Dr. Emin (Erkul) Bey ile tanınmış doktorları Esat Paşa (Işık) ve Akil Muhtar'dan (Özden) büyük destek gördü. Almanca, Fransızca ve İngilizce kitaplardan derleyip Süt Damlası'ndaki deneyimlerini de katarak, Küçük Çocuklar Muayenehanesi ve Süt Damlası (Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1341/1925) adıyla yayınladığı kitabını, bu eseri yazmasını teklif ve teşvik eden Besim Ömer Paşa'ya ithaf etmiştir. Bunun yanı sıra Besim Ömer Paşa Süt Damlası'na, hasta çocuklar için diyet mutfacı, laboratuvar, kum ve güneş banyosu yeri, ultraviyole ışığı uygulama yeri ve derslik eklenmesini sağlayarak bir enstitü kimliği kazandırmıştır (8).

Süt Damlası Dr. Safiye Ali'nin de katkılarıyla aynı zamanda anneler için bir okul olmuş, ülkedeki sayısı zamanla 21'e ulaşmıştır. Başlıca gelirlerini belediyenin yıllık yardımlarının yanı sıra toplum tarafından yapılan bağışların oluşturduğu kurumun hizmetleri arasında tüberküloz aşısı yapmak, frengi testi yapmak, hafif derecede hasta çocukları 48 saate kadar yatarak tedavi etmek gibi sağlık hizmetleri de bulunuyordu (14).

Resim 2. Süt Damlası'nda Dr. Safiye Ali çocuk hastalarla birlikte (Sayın Prof. Dr. Nuran Yıldırım'ın izniyle, 28.07.2009)

Sonuç

Besim Ömer ve Safiye Ali, her ikisi de yaşamlarını sağlıklı çocuk yetiştirmeye adanmış bu meslek insanları, çalışmaları, hizmetleri, ürettikleri ile ana çocuk sağlığı hizmetlerinin ülkemizdeki ilk kurumsal yapılanmasını oluşturmuşlardır. Her ne kadar devlet politikalarından çok kişisel insiyatiflerle ortaya çıkmışlarsa da, gerek Viladethane, gerekse de Süt Damlası dönemin toplumsal dönüşümünü etkileyen, modern girişimler arasında sayılabilir. Genç Cumhuriyet'in savaş sonrası koşullarında imparatorluktan ulus-devlet yaratma mücadelesinin öncüllerini bu tür girişimlerde bulmak olanaklıdır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin toplum sağlığı bakışıyla ve örgütlü biçimde sunulmasının çarpıcı örneklerinden olan bu kurumların yaşama geçirilmesinde emek verenleri saygıyla anıyoruz.

Not

Bu çalışmanın önceki biçimi, 9 Mart 2009'da İstanbul'da düzenlenen Türkiye Biyoetik Derneği VII. Tıp Etiği Sempozyumu'nda poster bildiri olarak sunulmuştur. Bildiri özeti sempozyum kitabında yayımlanacaktır. Katkıları için Prof. Dr. Nuran Yıldırım'a teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynaklar

1. Ömer B. Çocuklara dair sıhhi ve içtimai teşkilat ve tesisat-Herşey Çocuk İçindir. 1.baskı. İstanbul:Matbaa-yı Ahmed İhsan ve Şürekâsı 1925; 1341: 56.
2. Ömer B. Zayıf ve vakitsiz doğan çocuklara edilecek tekayyüdat: Kuvöz ve gavaj. 1.baskı. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası 1889: 1306.
3. Ömer B. Doğum Tarihi. İstanbul: Ahmed İhsan Limited Şirketi, 1932.
4. Ulman YI. A pioneering book of pediatrics on prematural care in Turkey during the Ottoman Empire. Proceedings of the 40th International Congress on the History of Medicine, Budapest-Hungary, August 26-30th, 2006; 1: 259-60.
5. Ulman YI. Osmanlı tıbbına katkılarıyla Dr. Vuccino / Il Contributo Alla Medicina Ottomana del Dr. Vuccino. İnde: Evren B (ed). İstanbul'daki İtalyan İzi/Presenze Italiane A İstanbul. İstanbul: Lea yayınları, 2008: 224-9.
6. Ulman YI. Ange gardien des femmes et des enfants: Prof. Dr. Besim Ömer Pacha (1862-1940). In: Méropi Anastassiadou-Dumont(ed). Dans médecins et ingénieurs Ottomans à l'âge des nationalismes. Paris:Maisoneuve&Larose, 2003: 101-23.
7. Yıldırım N. Viladethane. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim yayınevi, 1994; 7: 388-9.
8. Yıldırım N. Padişah Yaveri Ali Kırat Paşa'nın kızı, Cumhuriyet'in ilk kadın doktoru Hatice Safiye Ali Krekeler. Türkiye Biyoetik Derneği VII. Tıp Etiği Sempozyumu bildiri kitabı, Ankara 2009 (baskıda). (Bu kaynak yazarın izniyle kullanılmaktadır).
9. Toros T. Dr. Safiye Ali. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi 1997; 6: 3.
10. Yıldırım N. Dr. Besim Ömer (Akalin) Paşa. Doktor 2000; 1: 6.
11. Yıldırım N. İstanbul'un ilk doğumevi Viladethane. Hastane 2000; 2: 26.
12. Ömer B. Etfale Muavenet Beynelmille İttihadı 1924 senesinde Viyana ve Budapeşte'de inikad eden Çocuk Kongresi. İstanbul: Matbaayı Ahmed İhsan ve Şürekâsı 1924; 1340: 3-4.
13. Yıldırım N. Yaşamını kadınlarla çocuklara adanmış yalnız bir hekim Dr. Besim Ömer (Akalin) Paşa. Doktor 2000; 1: 26-7.
14. Hot İ. Süt Damlası. Tıp Tarihi Araştırmaları 2001; 10: 195-200.